

MAQOM XONANDALIK IJROCHILIGI: TA'LIMOTDAGI ASOSIY AMALIY VA NAZARIY MUAMMOLAR

Narzullayeva Durdona Panji qizi

Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek Milliy musiqa san'ati instituti.

An'anaviy xonandalik bo'limi 2 bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15696602>

Annotatsiya. Maqom ijrochiligi o'zining tarixiy va madaniy merosi bilan ajralib turadigan bebaho san'at turidir. Ushbu maqolada maqom ijrochiligida yuzaga kelayotgan muammolar, amaliyotda mavjud bo'lgan kamchiliklar va ularning bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Maqomning tarkibi, usuli, parda tizimi, uslub va cholg'u asboblarning muhim ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, maqom ijrochisining yuqori malaka, bilim va tajriba talab etilishi, hamda amaliyotda o'ziga xos jihatlarni rivojlantirish muhimligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: maqom ijrochiligi, musiqiy bilim, nazariya, ta'limot, parda tizimi, ijrochi, amaliyot, cholg'u, ilmiy asos.

Abstract. Maqom performance is an invaluable art form that preserves all its aspects in modern practice. This article analyzes the issues arising in maqom performance, the shortcomings present in the practice, and suggests ways to overcome them. The article discusses the importance of the maqom structure, method, tonal system, style, and the musical instruments used in the performance. Furthermore, it highlights the need for maqom performers to possess high-level skills, knowledge, and experience, as well as the importance of developing distinctive aspects within practice.

Keywords: maqom performance, musical knowledge, theory, education, tonal system, performer, practice, musical instruments, scientific basis.

KIRISH

Musiqa ijrochiligi va uning xalk musiqasi va janrlari asosidagi rivojlanish jarayoni uzoq tarixga ega. Ijro an'analari va yo'llari ijrochilik amaliyoti orqali kengayib, boyib bormoqda. Bu jarayon ko'pincha og'zaki tarzda avloddan-avlodga o'tib kelgan bo'lib, asosan "ustoz-shogird" an'analari orqali amalga oshirilgan. Musiqa va maqom ijrochiligi talimi, asosan, o'zbek ustoz-shogirdlik tizimi orqali bizgacha yetib kelgan. Shuningdek, adabiyotlarda ushbu an'aning rivojlanishi haqida ko'plab mulohazalar mavjud.

Musiqa san'ati turli janrlar, shakllar va uslublar orqali milliy madaniyatning ajralmas bir qismiga aylanib, ajib badiiy ko'lamni yaratgan. Bu yerda ijrochilik, ayniqsa, an'anaviy musiqa va maqom san'ati o'zining tarixiy va estetik ahamiyatini saqlab qolgan. Musiqa san'atida, boshqa sohalar kabi, ijrochilikni o'rgatish tizimi alohida o'rin tutadi. Ustoz-shogirdlik an'anasiga asoslanib, mahoratni o'rganish, tajriba almashish va san'atni avloddan-avlodga o'tkazish jarayoni bugungi kunda ham davom etmoqda. Bu jarayonning hozirgi zamon talablari bilan uyg'unlashishi zarur, bunda zamonaviy pedagogik metodlarni qo'llash orqali yangi avlodga maqom san'atini o'rgatish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu sababli musiqa ta'limi tizimida o'zgarishlar va yangilanishlar zarurati kun tartibiga chiqqan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan maqom san'atini takomillashtirishga qaratilgan bir qator qarorlar va farmonlar, an'anaviy ijro uslublarini zamonaviylashtirishga va

yangi ijodiy yoʻnalishlar yaratishga qaratilgan dasturlar sohada yangicha yondashuvni shakllantirdi. Bularning natijasida, mumtoz musiqa rivoji uchun yangi imkoniyatlar yaratilmoqda.

Davlatning “Taʼlim toʻgʻrisida”gi qonuni va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da esa, yosh avlodni zamon talablariga javob beradigan yetuk mutaxassislar sifatida tarbiyalashga alohida eʼtibor qaratilgan. Bu yoʻnalishda barcha zarur sharoitlar va imkoniyatlar taʼlim tizimida mavjud.

Anʼanaviy xonandalikni kasb qilib olish maqsadida har bir cholgʻu ijrochisi, avvalo, ustozning yoʻlini tutib, uning tajribasidan foydalanishga harakat qilgan. Bu amaliyot albatta oʻziga xos qoidalarga ega boʻlib, xalqimiz tomonidan qadrlanib kelgan. Aytish mumkinki, qadim zamonlarda musiqiy qobiliyati va sanʼatga qiziqishi boʻlmagan odamlar bu sohani oʻrganishga intilmagan. Biroq, qobiliyatli odamlar esa ustozlariga mehr-muhabbat bilan yondashib, barcha qiyinchiliklarga bardosh berib, sohaga oid bilim va mahoratni oʻzlashtirishga intilganlar.

Xonandalikning muhim jihatlaridan biri ham aynan shundadir.

ADABIYOTLAR TAHLILI Dunyodagi barcha xalqlar singari, oʻzbek xalqi ham oʻzining oʻziga xos milliy qadriyatlari va shu bilan birga, oʻtgan asrlar davomida shakllanib rivojlanib kelgan maʼnaviy, musiqiy va adabiy merosiga ega. Oʻzbek musiqa merosining har tomonlama mukammalligi va maʼnaviy boyligi keng jamoatchilikka ayon. Milliy meros har doim asrlardan-asrlarga oʻtar ekan, u avlodlar oʻrtasida ogʻzaki tarzda, yaʼni yozma manbalardan avval ogʻzaki anʼanalarga asoslanib, oʻzining maʼnaviy rivojini davom ettirib kelgan. Bu jarayon xalqimizning madaniyati va musiqa sanʼati sohasidagi amaliyotning rivojlanishiga katta hissa qoʻshgan.

Milliy qadriyatlar, vaqt oʻtishi bilan, zamon talablari va urf-odatlarining evolyutsiyasi bilan moslashib, anʼanaga aylanishi davom etmoqda. Musiqa merosimizning shakllanishida xalq anʼanalari katta ahamiyat kasb etgan. Ularning mavjudligi musiqaning oʻziga xos xususiyatlarini, jozibasini saqlab qolish va yangi avlodlarga etkazish jarayonida juda muhimdir. Har bir anʼana, oʻzining mazmuni va shakli bilan bir-birini toʻldiruvchi xususiyatga ega boʻlib, musiqaning rivojlanishida alohida oʻrin tutadi.

Musiqiy taʼlimning asosiy tamoyillaridan biri bu – “ustoz-shogird” tizimi. Bu anʼana qadimdan boshlab, musiqiy bilimlarni avloddan-avlodga oʻrgatishda eng samarali metod sifatida tanilgan. Ustoz oʻzining sanʼatini shogirdlarga nafaqat musiqaning texnik jihatlarini, balki uning chuqur maʼnaviy va estetik qirralarini ham oʻrgatadi. Bu usul, musiqiy ijro uslublari va maqom sanʼatining oʻrgatish jarayonida muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, musiqaning nafaqat texnik tomonlarini oʻrganish, balki badiiy talqin, janr va uslubni ham oʻzlashtirish talab etiladi.

Bugungi kunda, musiqa taʼlimi faqat sanʼatning texnik jihatlarini oʻzlashtirish bilan cheklanmaydi, balki u zamonaviy pedagogik uslublari bilan boyitilishi zarur. Anʼanaviy metodlarni zamonaviy oʻqitish texnologiyalari bilan uygʻunlashtirish, musiqiy taʼlim oʻqituvchilarining kasbiy tayyorgarlik va ijodiy salohiyatini oshirish zarurati tobora ahamiyat kasb etmoqda. Musiqa taʼlimi tizimini yangilash, oʻquv jarayonida mustahkam nazariy asoslarni yaratish va amaliy mashgʻulotlarni kengaytirish, kelajakda yosh avlodni ilmiy va badiiy jihatdan rivojlantirishda muhim oʻrin tutadi. Bu borada, musiqa taʼlimining sifatini oshirish va zamonaviy pedagogik yondashuvlarni qoʻllash zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI Maqom san'ati kabi murakkab va boy musiqiy janrni yangi avlodga o'rgatish, o'ziga xos pedagogik qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi. Ijro uslublari va musiqiy bilimlarni nazariy jihatdan shakllantirish, shogirdni faqat musiqani ijro etishga, balki uning tuzilishini, ruhini va mazmunini to'g'ri talqin qilishga o'rgatish zarur. O'quv jarayonida an'anaviy metodlar — o'rganish, kuzatish, yirik ustozlardan mashq qilish, amaliyotlar o'tkazish orqali o'zlashtiriladi. Ammo, bu boradagi pedagogik yondashuvni yangilash va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy qilish zarur. Musiqa ta'limi tizimi zamon talablariga mos bo'lishi lozim, shuning uchun zamonaviy pedagogik usullar va texnologiyalarni qo'llash o'qitish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Zamonaviy musiqa o'qituvchisi yuqori darajada ijodiy salohiyatga ega bo'lishi lozim.

Musiqiy kompyuter texnologiyalarining tez rivojlanishi, musiqa pedagogikasiga integratsiya qilinishi va yangi metodologiyalarning qo'llanishi o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytiradi. O'quvchilarga zamonaviy musiqa vositalaridan samarali foydalanishni o'rgatish, ularni ijodiy fikrlashga undash va yangi musiqiy shakllarni yaratish katta ahamiyatga ega.

MUHOKAMA VA NATIJALAR Maqom san'ati o'zining tarixiy ahamiyatiga ega bo'lib, ko'plab asrlar davomida shakllangan va badiiy yuqori darajaga yetgan. Shunday bo'lsa-da, zamonaviy ijrochilikda maqomni o'rgatishda yangi usullarni qo'llash zarur. Ushbu jarayonda san'atning an'anaviy shakllarini saqlab qolish, lekin ularga zamon talablari va texnologik imkoniyatlar bilan boyitish muhimdir. Bundan tashqari, maqom san'ati ustozlari yosh shogirdlarni faqat musiqiy texnikaga o'rgatibgina qolmasdan, balki ularning estetik didini rivojlantirish, xalq musiqasining falsafasini, ma'naviy va estetik jihatlarini anglatishlariga ham alohida e'tibor qaratishlari lozim. Shogirdlar musiqa ijodining sirlari bilan tanishib, ijodiy mustaqillikka erishishga intilishlari kerak.

Zamonaviy musiqa ta'limi o'qituvchilarining eng muhim xususiyatlaridan biri bu pedagogik kompetensiyadir. O'qituvchining nafaqat musiqa bilimlari, balki pedagogik mahorati, yosh avlodni ma'naviy va estetik jihatdan shakllantirish qobiliyati ham muhim ahamiyatga ega.

Har bir musiqa ta'limi o'qituvchisi, ayniqsa maqom san'ati kabi murakkab va o'ziga xos san'atni o'rgatish uchun innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqishi kerak.

Bo'lajak musiqa o'qituvchilari nafaqat musiqa nazariyasini, balki ijro san'ati va uning badiiy talqinlarini ham o'zlashtirishi zarur. Ular musiqa san'atining nafaqat texnik, balki hissiy va estetik tomonlarini o'rgatib, shogirdlarni har tomonlama rivojlantirishlari lozim. Shuningdek, o'quv jarayonida texnologiyalardan samarali foydalanish, musiqa mashqlarini diversifikatsiya qilish, jamoaviy ijroni rivojlantirish kabi jihatlar alohida ahamiyatga ega.

Musiqa ta'limi tizimini takomillashtirish, o'quvchilarga zamonaviy musiqiy vositalarni o'rgatish, pedagogik metodlarni zamon talablari asosida yangilash orqali musiqa ta'limining sifatini oshirish mumkin. Bu esa yangi avlodni yuqori darajada tayyorlash va musiqiy san'atlarga bo'lgan qiziqishni kuchaytirish uchun zaruriy sharoitlar yaratadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR Cholg'u ijrochiligi va ta'limi, ayniqsa maqom san'ati, o'zining murakkabligi va nozikligini hisobga olgan holda, nafaqat musiqa, balki ma'naviy va madaniy tarbiya jarayoni sifatida qaraladi. An'anaviy "ustoz-shogird" tizimi, zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan birga, maqomni yangi avlodga o'rgatish jarayonida muhim rol

o'ynaydi. Bu tizim musiqiy ijodning nafaqat texnik jihatlarini, balki uning estetik va ma'naviy qirralarini ham yetkazish imkonini beradi.

Ta'lim jarayonini takomillashtirish, musiqa san'ati va ijrochilik uslublarini zamon talablariga mos ravishda yangilash orqali, maqom san'ati o'zining tarixiy ahamiyatini saqlab qolgan holda, kelajak avlodlarga yetkazilishi mumkin. Shuningdek, bo'lajak musiqa ta'limi o'qituvchilarini kasbiy tayyorgarlikda yuqori darajadagi pedagogik mahorat va innovatsion metodlar asosida o'quv jarayonini yanada samarali qilish talab etiladi. Buning uchun zamonaviy texnologiyalar va pedagogik uslublardan samarali foydalanish zarur.

So'nggi yillarda musiqa sohasidagi o'zgarishlar va yangilanishlar, xususan maqom yo'nalishidagi yangiliklar o'z ifodasini topmoqda. O'zbek milliy maqomlarining jahon musiqasidagi o'rni kengayib, ular o'zining boy musiqiy an'analari va qadriyatlarini dunyo miqyosida yanada chuqurroq namoyon qilishi kutilmoqda. Bizning asosiy maqsadimiz maqomlarning tarixiy, madaniy va musiqa ahamiyatini yaxshiroq tushunish, shuningdek, ularni global musiqa maydonida kengroq tanitishdir. Bu esa nafaqat o'zbek musiqiy merosining, balki butun dunyo musiqiy madaniyatining rivojiga sezilarli hissa qo'shadi.

Shu bilan birga, poytaxtimizda O'zbek milliy maqom san'ati markazining tashkil etilishi musiqiy hayotimizda muhim voqea bo'ldi. 2021 yil sentabr oyida Yunus Rajabiy nomidagi O'zbek milliy musiqa san'ati instituti o'z faoliyatini boshladi. Mazkur institut maqomlarni o'rganish, tadqiq qilish va yosh avlodga o'rgatish borasida yangi yutuqlarni qo'lga kiritishda muhim rol o'ynamoqda. Institutning faoliyati, maqom san'atini yanada rivojlantirish va jahon musiqasida o'z o'rnini mustahkamlashda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fitrat A. O'zbek klassik musiqasi va uning ta'rixi. - Toshkent: Fan, 1993
2. Matyoqubov O. Maqomot T., 2004
3. Matyoqubov O., Boltayev R., Aminov H. O'zbek notasi (Xorazm tanbur chizig'i asosida Dutor maqomi namunalarini) T., 2009
4. R. Qosimov - An'anaviy rubob ijrochiligi O'zbekiston 2000.
5. Rajabov I. Maqomlar masalasiga doir. Toshkent, 1963
6. Rajabov Y. Shashmaqom, (I-VI); O'zbek xalq muzikasi. (I-V) Toshkent. 1965
7. Yunusov R. O'zbek xalq musiqasi ijodi II-qism. T., 2000
8. Yunusov R. S'harq xalqlari maqomlari T., 2022
9. Pirmatova N. FARG'ONA-TOSHKENT MAQOM YO'LLARI //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 12. – C. 1294-1296.
10. Pirmatova N. ATOQLI MAQOM IJROCHILARI //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 12. – C. 907-912.